

Kirja-arvostelu "Perilious Medicine"

Kirja-arvostelu: Rubenstein, Leonard. *Perilous Medicine: The Struggle to Protect Health Care from the Violence of War* (New York: Columbia University Press, 2021)

Ihmisoikeusaktivisti ja Johns Hopkinsin yliopiston kansanterveystieteen laitoksella vaikuttava professori Leonard Rubenstein selvittää teoksessaan *Perilous Medicine: The Struggle to Protect Health Care from the Violence of War* syitä, miksi ja millä tavoin terveydenhuoltoa vastaan hyökätään aseellisissa konflikteissa. Julkaisu on ensimmäinen teos aiheesta, jonka merkitys on vasta viime vuosina herättänyt kansainvälisen yhteisön huomaamaan ja ymmärtämään asian vakavuuden.

Kirja alkaa dramaattisella tapahtumakuvauksella ”Huomasimme, että sairaalaamme pommitettiin. Emme yksinkertaisesti voineet uskoa alkuun tätä. He päättivät, että heidän on pakko aloittaa evakuointi. Vastasyntyneiden teho-osastolla oli seitsemäntoista vauvaa. Jokainen meistä kantoi kahta tai kolmea lasta ja juoksi synnytyssairaalan kellariin. Tykistö tuli viuhui ympärillämme kun juoksimme kantaen lapsia. Myös vanhemmat lapset jouduttiin siirtämään. Viisi minuuttia evakuoinnin jälkeen teho-osastoon osui ja keskoskaapit tuhoutuivat ja yksikkö sytyi tuleen. Pian sairaalan yläkerrokset alkoivat romahtaa... Yhdeksän lasta kuoli hapen, lämmön ja keskoskaapin puutteen takia.”

Kuvaus voisi hyvin sijoittua Syyrian Itä-Aleppoon, mutta kyseessä on vuosi 1992, eli lähes kolmekymmentä vuotta sitten tapahtunut sairaalapommitus nykyisessä Bosniassa. Tällöin Jugoslavian entinen presidentti Slobodan Milosevic (1941–2006) käski serbijoukkoja pommitamaan Sarajevoa siviili-infrastruktuurista tai siviiliuhreista välittämättä.

Vastoin yleistä käsitystä, väkivalta terveydenhuoltoa vastaan ei ole uusi sodankäynnin meto-

di. Rubenstein muistuttaa, että huolimatta toisen maailmansodan jälkeen laadituista Geneven sopimuksista, ei maailmassa ole missään vaiheessa ollut sellaista kulta-aikaa, jolloin sodan osapuolet olisivat kunnioittaneet vihollisena pidetyn osapuolen terveydenhuollon koskemattomuutta. Muun muassa 1800-luvun preussilaisodissa, molemmissa maailmansodissa, Korean ja Vietnamin sodissa on sairaaloita pommitettu maan tasalle ja ambulansseja tuhottu. Kuten tänä päivänäkin, toisen osapuolen terveydenhuoltoa on pidetty vihollistoimintana.

Kuitenkin viime vuosien lisääntynyt tiedonvälitys on oikeutetusti nostanut mediassa esiin sairaalapommitukset esimerkiksi Syyriassa ja Jemenissä. Keskustelu Geneven sopimusten merkityksestä terveydenhuollon suojaamiselle konfliktitilanteissa on voimistunut. Vaikkei itse ilmiö ole uusi, on sodankäynti muuttunut tuhoisammaksi aseiden saatavuuden lisääntyttyä. Nykyään taistelut keskittyvät tiheästi asutuille alueille, ja taistelijat voivat toimia siviiliväestön keskeltä. Nämä tekijät tekevät siviili- ja sotilaskohteiden erottelun hankalaksi. Lisäksi sodat ovat pitkäkestoisia ja johtavat siviili-infrastruktuurin tuhoutumiseen. Miljoonat ihmiset joutuvat jättämään kotinsa taisteluiden takia.

Teoksen runkona toimivat 13 eri tapaustutkimusta aseellisista selkkauksista ympäri maailmaa 25 vuoden ajalta. Tapaukset sijoittuvat niin Koso-voon, Tsetseniaan, Myanmariin, Kongoon, Syyriaan, Liberiaan kuin Israelin miehittämille palestiinalaisalueille. Esimerkit sisältävät surullisia tapauksia, joissa kansainvälinen terveydenhuollon suojeleminen on epäonnistunut. Sairaaloita on pommitettu, terveydenhuoltoalan ammattilaisia on kidnapattu ja pakotettu työskentelemään aseellisille järjestöille. Ambulansseja on pysäytetty tarkastuspisteille sekä terveyskeskuksia ryöstetty ja poltettu. Esimerkkitapauksissa Rubenstein valottaa väkivallan tekijän mahdollisia ajatte-

lumalle ja tarkoituksiperiä, jotka johtavat terveydenhuoltoalan ammattilaisiin, potilaisiin ja terveydenhuollon infrastruktuuria vastaan suunnattuun väkivaltaan.

Tapaustutkimuksissa väkivaltaa kokeneet terveydenhuoltoalan ammattilaiset pääsivät itse ääneen, sillä jokaiseen erilliseen tapaustutkimukseen on liitetty paikallisen ammattilaisen henkilökohtainen narratiivi tapahtumista. Esimerkiksi toista Tsetsenian sotaa 2000-luvun vaihteessa esitetään kirurgi Khassan Baievin (1963–) näkökulmasta. Tämä venäläisten nimittämä ”bandiittilääkäri” pelasti sekä venäläisiä että tsetseeni-sotilaita varmalta kuolemalta. Hän myös amputoi kuuluisan ja pahamaineisen tsetseenikapinallisten johtajan Shamil Basayev (1965–2006) jalan tämän astuttua miinaan. Hänen työympäristönsä oli vaarallinen ja potilasmäärä loputon, kuten hän itse toteaa ”Olin leikannut niin paljon luuta, että luuporan terät muuttuivat tylsiksi”. Nämä yksittäisten ammattilaisten kertomukset johdattavat lukijan ympäristöön, jossa usein henkensä uhalla työskentelevät ammattilaiset joutuvat toimimaan. Tämä aspekti tuo teokseen hyvin inhimillisen, mutta myös ajatuksia herättävän piirteen

Sodankäyntiin liittyy aina eettis-moraalisia kysymyksiä sodan oikeutuksesta ja keinoista. Mikä on sallittua ja minkälaisen ehtojen toteutuksessa hyökkääjällä on oikeutus vahingoittaa myös terveydenhuoltoa tai muuta siviili-infrastruktuuria? Kysymykset ovat olleet ajankohtaisia kautta kirjoitetun historian. Kirjassa Rubenstein nostaa esiin kaksi vastakkaista doktriinia, jotka liittyvät terveydenhuoltoon vastaan kohdistuvaan väkivaltaan. Ensimmäinen on terveydenhuoltoa konfliktitilanteissa suojaavat Geneven kansainväliset sopimukset. Suurin osa valtioista on ratifioinut nämä ”sodan säännöt”, eikä mikään taho ole väittänyt, että väkivalta terveydenhuoltoa vastaan olisi hyväksyttävää. Käytännön toimet kuitenkin osoittavat muuta.

Toisessa vaakakupissa on sodankäynnin kannalta sotastrategiset ja -taktiset syyt (military necessity), jolloin armeijan harjoittama väkivalta on hyväksyttävää myös siviili-kohteita vastaan. Tällöin hyökkääjän on kuitenkin tehtävä kaikki mahdolliset toimet siviiliuhrien ehkäisemiseksi ja liiallisesta voimankäytöstä on pidädyttävä. Toisaalta on tilanteita jolloin esimerkiksi sairaaloita tai ambulansseja käytetään sotatoimiin. Tällöin

lakkaa myös kansainvälisten sopimusten antama koskemattomuus. Kirjassa esimerkkinä tästä Rubenstein esittää Yhdysvaltojen johtaman liittouman hyökkäystä vuonna 2019 Syyrian Raqqaan, jota tuolloin itseään Islamilaiseksi valtioksi (Islamic State in Syria and Iraq, ISIS) kutsuva äärijärjestö piti pääkaupunkinaan. Taisteluiden alkaessa ISIS otti kaupungin suurimman sairaalan päämajakseen. Samanaikaisesti sairaala oli toiminnassa ja täten hoitohenkilökunnasta ja potilaista tuli tahtomattaan järjestön ihmiskilpiä. Rubenstein kritisoi, että liittouma hyökkäsi sairaalan oletettavasti varoittamatta ja pyrkimättä minimalisoimaan siviiliuhreja. Vaikka liittouman tavoite toteutui ja ISISin hallinnassa olevat alueet saatiin järjestöltä pois, maksoivat siviilit sekä Raqqassa että Irakissa sijaitsevassa Mosulin kaupungissa korkean hinnan sotatoimista.

Rubenstein analysoi tilanteita taidokkaasti ja monipuolisesti eikä hän sorru mustavalkoiseen ajatteluun, jonka mukaan kaikki iskut terveydenhuoltoa vastaan olisivat tarkoituksellisia. Hän kykenee myös erottamaan muun tyyppisiä tilanteita. Tarkoituksellisuus-tahallisuus -ajattelun lisäksi esille nousee välinpitämättömyys ja haluttomuus erotella sotilas- ja siviili-kohteita toisistaan. Uhrien kannalta kysymyksellä tarkoituksellisuudesta ei ole merkitystä, vaan ainoastaan tuloksella. Rubenstein toteaaakin, että kyseessä on yksiselitteisesti sotarikos. Ongelmana rikoksen tapahduttua on, että mitä teosta seuraa.

Tässä piileekin yksi suurimmista ongelmista, joita terveydenhuolto kohtaa konflikteissa: kuinka suojata siviilejä, kun kansainvälinen politiikka lakeineen ja normeineen ei pysäytä sairaaloita pommittavia hävittäjiä tai ryösteleviä taistelijoita. Houkutus väärinkäyttää sotilaallista välttämättömyyttä on suuri. Hetkelliseen kansainvälisen yhteisön paheksuntaan ja tuomintaan johtaneet teot eivät juuri johda konkreettisiin toimiin, etenkin silloin kun toimijana on kansainvälinen sotilasmahti.

Kirjoittaja ei kuitenkaan väi toimeentomaksi, vaan tarjoaa toimia tilanteeseen puuttumiseksi. Ensimmäinen näistä on ymmärtää väkivaltaan johtaneet syyt ja tämä onkin teoksen tärkein tehtävä. Syyt ja motiivit ovat moninaisia vaihdellen sotastrategiasta taloudelliseen hyötymiseen. Aiheeseen liittyvä tutkimus on ollut toistaiseksi niukkaa, vaikka ilmiö koskettaa pahimmillaan miljoonien ihmisten terveyttä ja jopa yhteiskun-

taruhan saavuttamista. Lisäksi on vahvistettava niitä normeja ja käytänteitä, jotka suojaavat terveydenhuoltoa. Kaikki konfliktit osapuolet ovat saatava ymmärtämään terveydenhuollon suojaamisen tarpeellisuus. Lisäksi Rubenstein peräänkuuluttaa uudenlaista johtajuutta ja kansainvälistä solidaarisuutta, jonka keskiössä on terveydenhuollon suojele poliittiselta väkivallalta aseellisissa konflikteissa.

Kirja tarjoaa laadukasta maailmanpoliittista analyysia sekä väkivaltaan johtaneista syistä ja tapahtumista että aivan ruohonjuuritason väestön terveysongelmien konkretisoitumista. Kirjoittaja kuvaa, kuinka terveydenhuollon romahdessa aseellisen konfliktin seurauksena myös väestön terveydentila heikkenee ja hallitsematon noidankehä muodostuu. Väkiältä ei kohdistu vain terveydenhuoltoon, vaan laajasti koko siviili-infrastruktuuriin. Tämä jää toisinaan terveydenhuoltoa koskevassa tutkimuksessa varjoon. Rubenstein kuitenkin käsittelee tilanteita kokonaisuutena painottaen kuitenkin terveydenhuoltoa. Siviili-infrastruktuurin tuhoutuminen johtaa laajamittaisiin terveysongelmiin. Tästä esimerkkinä on koleraepidemia Jemenissä, johon vaikuttaa viemäri- ja vesiverkoston tuhoutuminen ja puhtaan veden puute. Kyseessä ei ole siis vain terveydenhuollon ydintoimintojen ongelma. Asiaa tulee laajempi kansanterveydellinen ongelma siinä vaiheessa, kun esimerkiksi infektioita ei pystytä jäljittämään, eristämään ja hoitamaan asianmukaisella tavalla. Kongon tasavallassa aseelliset järjestöt haittaavat ebola-virukseen sairastuneiden jäljittämistä ja Afganistanissa Taliban estää poliorokottajien toimintaa tappamalla näitä. Krooniset sairaudet, mielen terveysongelmat ja sodasta aiheutuneet vammat aiheuttavat mittamatonta inhimillistä kärsimystä yksilöille.

Kansainvälinen yhteisö on ollut lähes hampaaton suojeletoimissaan, vaikkakin joitakin päätöslauselmia on YK:ssa saatu aikaan. Suurvallat, joilla on ratkaiseva asema kansainvälisessä politiikassa, ovat itse useimmissa tapauksissa jollakin tavalla toimineet vähintäänkin mahdollistavana tekijänä väkivallalle. Räikeänä esimerkkinä tästä Rubenstein tuo esille Yhdysvaltojen asekaupat Saudi-Arabialle, jonka tiedetään pommittaneen terveydenhuoltoa Jemenissä Yhdysvaltojen toimittamalla puolustuskäyttöön tarkoi-

tetulla kalustolla. Kirjoittaja tuo taitavasti esille väkivallan tekojen taustalla olevan monimutkaisen kansainvälisen ja paikallisen poliittisen ympäristön ja olosuhteet. Tämä on ensisijaisen tärkeää yrittäessä ymmärtää taustalla olevia motiiveja teoille. Kirjoittaja itse on Yhdysvaltojen kansalainen ja kirjassa tämä tulee selkeästi ilmi kriittisenä kannanottona maan ulkopoliittikkaan kuten Jemenissä, Afganistanissa tai Syyriassa.

Kirja lisää merkittäväällä tavalla tietoa terveydenhuoltoa kohtaavasta uhasta hauraissa sekä konfliktista kärsivissä maissa. Vaikkei ilmiö ole uusi, miljoonien ihmisten hyvinvointia uhkaavat sotatoimet ovat osoittaneet, että keskustelulle, tutkimukselle sekä etenkin teoille on suuri tarve. Väkiältä terveydenhuoltoa vastaan on merkittävä kansainvälinen ongelma. Vaikka globaalit terveysindikaattorit paranevat koko ajan, väkiältä terveydenhuoltoa vastaan uhkaa tätä kehitystä. Kansainvälisen yhteisön ja etenkin terveydenhuoltoalan ammattilaisten tulee osoittaa kansainvälistä solidaarisuutta kollegoitaan kohtaan.

Kirja-arvostelun kirjoittaja:

Agneta Kallström viimeistelee väitöskirjaansa Itä-Suomen yliopiston terveystieteiden tiedekuntaan. Väitöskirjassaan Kallström tutkii terveydenhuoltoalan ammattilaisiin kohdistunutta väkivaltaa Syyrian konfliktissa.

<https://orcid.org/0000-0002-5442-3709>

Teoksen kirjoittajasta:

Professori Leonard Rubenstein on koulutukseltaan lakimies, joka on työskennellyt koko uransa terveyteen ja ihmisoikeuksiin liittyvien kysymysten parissa. Viime vuosina hän on keskittynyt erityisesti terveydenhuollon suojelemaan aseellisissa konflikteissa. Tällä hetkellä hän vaikuttaa Johns Hopkinsin yliopistossa kansanterveystieteen ja ihmisoikeuksien tiedekunnassa sekä Bermanin bioetiikan instituutissa. Hän on perustajajäsen sekä puheenjohtaja "The Safeguarding Health in Conflict" -järjestössä, jonka tavoitteena on lisätä tietoa terveydenhuoltoon kohdistuvasta väkivallasta sekä dokumentoida niitä.

AGNETA KALLSTRÖM